

Камінська Т.М.

Доктор екон. наук, проф. каф. економічної теорії,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Нечипорук Л. В.

Доктор екон. наук, проф. каф. економічної теорії,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Вплив мережевої економіки на ринок праці ІТ-спеціалістів

Актуальність проблеми. Ознакою мережевої економіки є ринок праці фрілансерів, зокрема ІТ-спеціалістів. Попит на них похідний від попиту на програмне забезпечення, інформацію, специфічні знання та інші нематеріальні продукти. Оскільки їх можна виробляти і нагромаджувати безмежно, попит на працю ІТ-спеціалістів у світовій економіці є вищим, ніж на традиційних робітників. Він має тенденцію до зростання, особливо на веб-розробників, веб-дизайнерів, спеціалістів з інтернет-маркетингу, експертів з побудови ІТ-інфраструктури, системних архітекторів. Навіть у США десятки тисяч вакансій залишаються незаповненими, найбільше потерпають такі компанії, як IBM, Intel, Microsoft, Oracle та Qualcomm. Для України ефективний ІТ-ринок — це дуже серйозний виклик: наша економіка потребує докорінних структурних змін виробництва та експорту, подолання залежності від сировинних галузей, розвитку інновацій та постіндустріальних тенденцій.

Останні джерела досліджень і публікацій. Мережева економіка (англ. – networked economy) – це відносно нове поняття. Взагалі поняття «мережі» науковці трактують широко: від «стратегічних альянсів», «скупчення», «спільних підприємств», «промислових районів» [1], до комплексу взаємопов'язаних вузлів, конкретний зміст кожного з яких залежить від характеру певної мережевої структури [2]. Але немає розуміння про взаємозв'язок мережевої економіки та сучасного ринку праці.

Постановка завдання – дослідити вплив мережевої економіки на ринок праці ІТ-спеціалістів.

Основний матеріал і результати Мережева економіка ґрунтується на виробництві та розподілі мережевих благ, корисність яких виявляється виключно через мережеві зв'язки. Їх властивості наочно можна представити наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1

Властивості мережевої економіки

Властивості мережевої економіки	Комплементарність і стандартність.	Характеристики мережевого блага уможливають взаємодію і комунікації з іншими учасниками мережі, а також значно розширюють можливості використання блага.
	Зовнішні мережеві ефекти	З залученням кожного додаткового суб'єкта до мережі її цінність значно збільшується для інших учасників. Нарощування цінності та зростання мережі після досягнення нею критичної маси відбувається експоненціально (швидкість зростання величини пропорційна значенню самої величини).
	Ефект пастки	Стандартність і комплементарність мережевих благ роблять залежними своїх споживачів від певного стандарту і мережі. У деяких випадках може бути використаний не найефективніший і не найкорисніший стандарт для даного споживача. Цей ефект сприяє розвитку мережі зсередини, тому що споживачі, які не можуть від неї відмовитися, починають її вдосконалювати і розвивати.
	Економія на масштабі виробництва	Цей ефект означає, що витрати на виробництво першої одиниці блага є значно вищими, ніж наступних. Електронні та мережеві технології знижують витрати копіювання дигітальної інформації майже до нуля.

Складено за [3, с. 9]

В умовах мережевої економіки змінюється характер праці. Вона дедалі більше стає всезагальною. За висновками Гриценка А.А., «теоретичною основою розуміння всезагальної праці є концепція спільно-розділеної діяльності». На його думку, розвиток відносин роздільності втілюється в поділі праці, приватної власності та інститутах ринку, а відносин спільності в кооперації й усупільненні праці, суспільної власності та інститутах держави. За умов виникнення питання про внесок окремого індивіда в цей всезагальний результат, його потрібно вирішувати не на принципах приватної власності на інтелектуальний продукт, а на принципах всезагальної власності як історичної форми спільно-розділеної власності, в якій приватна власність є лише однією зі складових складнішої системи відносин присвоєння [3, с. 6].

Враховуючи, що першорядним фактором виробництва мережевої економіки є інформація та знання, а основою сталого розвитку економічної системи є інформаційно-цифрові технології, то серед основних умов її формування та розвитку слід виокремити:

- розвиток і розповсюдження Інтернет-технологій (умовою існування мережевої економіки є інформаційно-комунікативне середовище, яке створене та підтримується глобальною мережею Інтернет);

- наявність критичної маси економічних агентів і відповідної інфраструктури, яка робить можливою їх діяльність. Мережеве збільшення віддачі створюється всією мережею і розподіляється в ній між усіма. Агенти, користувачі, конкуренти разом створюють цінність мережі, хоча результати збільшення віддачі можуть бути розподілені нерівномірно між ними;

- нові інструменти (можливість виникнення яких обумовлена глобальними комунікаціями) для реорганізації форм спільної діяльності людей, що використовуються для розробки принципів мережевої організації;

- зростання ефективності різноманітних видів економічної інфраструктури через використання можливостями Інтернет-технологій, що обумовлює модернізацію інфраструктури економіки і створення мережевих інституційних структур [4, с. 40-45].

М. Кастельс в роботі: «Становлення суспільства мережевих структур» виділяє різні види мереж (мережа глобальних фінансових потоків, мережа засобів масової інформації тощо) та формулює специфічний закон мережевих структур, відповідно до якого відстань (або інтенсивність і частота взаємодії) між двома точками (або соціальними станами) коротша, коли вони обоє виступають в якості вузлів в тій чи іншій структурі, ніж тоді, коли вони не належать до однієї і тієї ж мережі [3]. Зростання ролі інформації та знань як новітніх об'єктів власності, перетворення їх на важливий ресурс виробництва призводить до ускладнення соціальної структури суспільства, формування нової соціальної верстви власників знань та інформації, які знають, як розподілити знання для виробництва, використовують знання та інформацію у своїх інтересах, для задоволення власних різноманітних потреб [4, с. 59 – 60]. За визнанням П. Дракера, у суспільстві з домінантою знань провідними групами будуть працівники знань (knowledge workers), адміністратори знань (knowledge executives), професіонали знань (knowledge professionals), підприємці знань (knowledge entrepreneurs) [5, с. 94],

В умовах мережевої економіки економічні відносини на ринку ІТ-спеціалістів часто набувають віртуального характеру, оскільки пошук місця роботи здійснюється в соціальних мережах та професійних спільнотах незалежно від країни проживання. Переважають роботи, які проводяться на відстані, за нерегламентованим графіком і без прямого спостереження за працівником. Крім традиційних суб'єктів ринку праці (найманих працівників, роботодавців та держави), вагому роль в індустрії програмної продукції відіграють замовники. Зазвичай це великі фірми, які розташовані за межами місця проживання фахівців, нерідко — за кордоном. Саме вони володіють значними фінансовими ресурсами і пропонують через роботодавців систему аутсорсингу (англ. — outsourcing), за якої сторонні ІТ-спеціалісти отримують завдання на умовах субпідряду (іноді вони контактують безпосередньо із замовниками). Безпосереднє наймання виконавців інтелектуальної праці на вітчизняному ринку здійснює компанія

роботодавця, яка несе відповідальність за їх роботу відповідно до контракту та національного законодавства, а іноді виступає також експертом.

Аутсорсинг робіт зі створення та супроводу програмних продуктів скорочує виробничі витрати з утримання ІТ-підрозділів у великих компаніях. Вартість інтелектуальної праці в постіндустріальній економіці значно вища, ніж в інших економіках. Існує також регіональна різниця в оплаті праці у межах національних ринків. Передавання супутніх ІТ-процесів фірми-замовника стороннім фірмам за кордон або в інші регіони країни забезпечує їй концентрацію зусиль на основному бізнесі, доступ до унікальних фахівців з меншою оплатою праці, підвищення конкурентних переваг. Сторонні структури зазвичай скорочують в умовах кризи та зростання безробіття.

Для виконавців замовлень (ІТ-спеціалістів та їх роботодавців) переваги теж існують. Вони отримують завдання, досвід і дохід. Портфель замовлень з-за кордону доповнюється вдома, що забезпечує ІТ-спеціалістам диверсифікацію праці та стабільність на ринку. В Україні спостерігаються обидві тенденції — зростання експортерів послуг та поширення ІТ-ринку в регіони. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації (НКРЗІ), за кількістю сертифікованих ІТ-спеціалістів Україна посідає четверте місце у світі. Проте внутрішній попит на працю програмістів менший, ніж попит з боку компаній з розвинених країн. Якщо останнім часом щорічне зростання ІТ-продукту на внутрішньому ринку в середньому становить 10-20 %, то сегмента аутсорсингу — майже 40 %. Відставання внутрішнього попиту пояснюється низькою платоспроможністю підприємств України і переважанням застарілих виробничих технологій. Бракує досвіду і знань, в країні слабо розвинена інфраструктура ІТ-ринку, майже відсутні інкубатори, які займаються навчанням юної команди, підживлюють її матеріально, набуваючи натомість частку в компанії. Венчурні фонди та приватні інвестори в Україні рідко готові допомагати молодим і спонсорувати їх безоплатно. У перспективі це має стати прерогативою державних програм, але поки що цього немає, зате є зайвий прес на підприємців.

Віртуальні фірми та аутсорсинг знімають деякі ризики асиметрії інформації для працівників, притаманні традиційному ринку. Уможливорюється залучення різних фахівців для виконання одного проекту, з'являються нові професії. Знижуються трансакційні витрати укладення трудового контракту, де умови наймання працівника докладно регламентовано: на ІТ-ринку взагалі поширені договори підряду та субпідряду, переважає гнучкий графік робіт. Замовникам майже нецікаві загальноприйняті сигнали (попередня інформація) про якість освіти, кваліфікацію, трудовий стаж інтелектуальних працівників. Ніхто їх спеціально не контролює (хоча в Інтернеті видно, коли почав і закінчив свою працю виконавач контракту). Значення має тільки результат — якісний кінцевий програмний продукт. Більш уразливими є позиції замовників і роботодавців. На традиційному ринку саме вони володіють ресурсами та диктують умови купівлі-продажу робочої сили. Але вони не можуть

привласнити унікальні інтелектуальні ресурси, які насправді належать фахівцям з ІТ-технологій, і потрапляють у деяку залежність від них. Зростають ризики шантажу, невиконання конфіденційних угод і витоку інформації. До того ж в Україні аутсорсингова ІТ-компанія може миттєво збанкрутувати чи постраждати від рейдерства, що породжує проблеми для замовника стосовно пошуку іншої сторонньої фірми і передавання їй необхідних функцій. Український ринок молодий, крім того, працює під впливом тіньової економіки, і йому притаманні піратство, хакерство та злочинні посягання на електронні мережі і бази даних.

ІТ-спеціалісти та їх творча діяльність потребують ефективної підтримки держави. В Україні на період з 1 січня 2013 р. по 11 січня 2023 р. скасовується ПДВ для операцій з постачання готових програмних продуктів та застосовується ставка податку на прибуток фірм у розмірі лише 5 %. Для цього вони мають бути включеними до Реєстру суб'єктів індустрії програмної продукції, які враховують особливості оподаткування. Це нововведення, за інших рівних умов, сприятиме нарощуванню внутрішнього ІТ-ринку України, поповненню державного бюджету, зростанню зайнятості високооплачуваної молоді. Однак існують ризики ускладнення бухгалтерського та податкового обліку для пільговиків, коли зростаючі витрати можуть перевищити переваги від нових умов оподаткування. Серед науковців та підприємців активно дискутується питання про доповнення нових пільг іншими — зниженням єдиного соціального внеску та податку на фізичних осіб.

Нині в Україні є також великий попит на менеджерів середньої та вищої ланок вітчизняних ІТ-компаній, адекватних за кваліфікацією менеджерам великих західних корпорацій. За даними Асоціації «Інформаційні технології України» їх дефіцит становить майже 3000 спеціалістів. Крім того, незважаючи на щорічний випуск майже 16 тис. фахівців ІТ-ринку (за даними НКРЗІ), викладацьких кадрів і сучасних методик їх підготування не вистачає. Залишаються відкритими питання про якісне викладання іноземних мов у вишах, зростання тиску на ІТ-ринок з боку бюрократії (хоча і слабшого, ніж в інших сферах господарювання).

Висновки. Закономірністю світового суспільно-економічного розвитку є глобалізація, яку розглядають як єдність двох процесів: глобалізації ринків (ресурсів, товарів та послуг) та глобалізації економічних форм (тобто формування транснаціональних операторів, збільшення організаційних структур економіки, утворення глобальних мереж). Глобалізація економіки сприяє виникненню якісно нової форми економічного порядку – мережевої економіки, яка починає витісняти ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних відносин у суспільстві.

Посилаючись на те, що першорядним фактором виробництва мережевої економіки є інформація та знання, визнаємо, що користування знаннями та інформацією, вилучення з них корисних властивостей здійснюється через інтелектуальну працю і є індивідуальним актом з огляду на суб'єктивність процесу мислення.

В умовах мережевої економіки економічні відносини на ринку ІТ-спеціалістів часто набувають віртуального характеру, оскільки пошук місця роботи здійснюється в соціальних мережах та професійних спільнотах незалежно від країни проживання.

Список використаної літератури

1. Заратьєгу Й. М. Промислові райони Альфреда Маршала. Повторний візит. Частина I [Текст] // Проблеми й перспективи управління в економіці. – 2004. – №2. – С. 59-68.
2. Кастельс М. Становление общества сетевых структур [Электронный ресурс] – Режим доступа з: <http://www.archipelag.ru>
3. Формування інформаційно-мережевої економіки / А. Гриценко, Є. Песоцька [Текст] // Економічна теорія. – 2013. – №1. – С. 5–19.
4. Степаненко С. В., Яковенко Л. І. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки. – Полтава: Скайтек, 2009. –187 с.
5. Drucker P. F. The Post-Capitalist World / P. F. Drucker // The Public Interest. – 1992. – № 109. – P. 90–111.